

УДК 94(477.74):923“19-20”

Анатолій Авраменко

УКРАЇНІСТИКА НА КУБАНІ: ВИТОКИ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

До уваги читачів пропонується інформація про становище і шляхи розвитку україністики на Кубані на сучасному етапі.

Поняття “Кубань” часто згадують як один із регіонів сучасної Росії. Це не викликає сумнівів, якщо говорити про політичні реалії. Але даний регіон не чужий і для України: величезна частина місцевого населення має українське походження. Як пише відомий київський історик С. Кульчицький, “найбільшою у втраченому масиві українських етнографічних земель і за територією, й за населенням, є Кубань”. Тому територія сучасного Краснодарського краю викликає інтерес серед українських дослідників, як один із історико-культурних і етнографічних регіонів розселення українського етносу.

Переселення Чорноморського козацького війська на Кубань у кінці XVIII ст. поклало початок української колонізації регіону. До середини XIX ст. російський уряд здійснив три переселення з українських губерній для поповнення чисельності цього війська. Надалі на Кубань переселялися селяни переважно з губерній України, що вважалися тут “іногородніми”. Існує думка, що чорноморські козаки, вже в середині XIX ст. не вважали себе українцями, що сформувалася нова етнічна спільність у складі російського народу – кубанські козаки. Проте під час перепису 1897 р. в Кубанській області 908818 осіб назвали своєю рідною мовою українську, що дозволяє вважати цю територію одним із історико-культурних регіонів українського етносу. Масова українізація 1920-х рр. змінилася на антиукраїнську політику з 1932 р., що привело

до поступової втрати української етнічної самосвідомості більшості населення регіону. Але елементи української культури, наприклад пісні, зберігаються досі. Значна частина населення станиць користується у побуті кубансько-українською говіркою (“балачкою”), дотримується деяких традиційних обрядових і культових свят.

Провідні місцеві козацькі історики XIX ст. – І. Попко, П. Короленко, Ф. Щербина, пам’ятали своє українське походження, але офіційно не могли розвинути україністику, як таку. В нечисленних козацьких школах навчання велося лише російською мовою, а українська використовувалася у побуті. Під час нетривалої політики “українізації” Кубані на початку радянської доби з’явилися українські навчальні заклади, наукові центри й друковані видання, що мало бути основою для розвитку україністики. Але внаслідок різкого повороту в урядовій політиці, багато активістів українізації були репресовані, а більшість українського піддядгало забуттю. Внаслідок цього чисельність українців Кубані скоротилася до теперішнього часу порівняно з 1926 р. майже в 10 разів – показник, який з погляду сучасної науки можна характеризувати як етнічну катастрофу.

До кінця XX ст. україністика в Краснодарському краї практично не розвивалась. Український історик В. Голобуцький, що був у 1937–1940 рр. доцентом Краснодарського педінституту, опрацював значний архівний матеріал, у 1947 р. захистив докторську дисертацію “Чорноморське козацтво” в Ленінграді і у 1956 р. видав відповідну монографію у Києві. У 1967 р. московські етнографи опублікували колективну монографію “Кубанские станицы”, в якій проаналізовано етнічні й культурно-побутові процеси на Кубані, але ця книга має опосередковане відношення до україністики.

З початку 90-х рр. XX ст. стала можлива поява українських громадських організацій в Краснодарському краї, більш активне проведення досліджень з української тематики. Так, історик М. Тернавський організував “Товариство української культури Кубані”, почав видавати газету. Він опублікував низку робіт з історії чорноморського та кубанського козацтва, “Реєстр Запорізького війська” 1756 р., досліджував історію станиці Єлизаветинської. На сьогодні головою організації, яка змінила назву на “Товариство українців Кубані” є М. Сергієнко.

У 2006 р. були створені ще дві громадські організації “Українська діаспора. Співдружність” (голова О. Слободян) і “Співдружність Кубань – Україна” (голова І. Скибіцька). Остання досягла певних успіхів (враховуючи вкрай скромні можливості): з 2006 р. відбулося п’ять науково-практичних конференцій “Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії”, надруковано три збірки статей, проведено виставки творчості українських майстринь тощо. За ініціативою організації спільно з Інститутом суспільних досліджень (м. Дніпропетровськ) у серпні 2008 р. провели Міжнародну наукову конференцію “Україна – Кубань: ретроспектива етнокультурних взаємин”. У 2009 р. “Співдружність Кубань – Україна” прийнята до Міжнародної асоціації українців,

що відкриває нові можливості для розвитку україністики в Краснодарському краї.

Особливе місце в розвитку україністики займає Центр української культури, створений у 1995 р. в с. Лазаревському (у Великому Сочі). Він сприяє вивченню історії, культури та побуту українців, їх звичаїв і традицій: зібрано значний матеріал щодо народних обрядів і свят, записано музичний матеріал (ноти), вивчається пісенний фольклор. Велика робота в центрі здійснюється по збереженню традиційних народних промислів. У студії декоративно-прикладної майстерності знайомляться з основними видами народної української творчості: вишивка, гончарство, писанкарство. На жаль, у Краснодарському краї це єдиний центр української культури такого типу.

Значний внесок у розвиток україністики на Кубані зроблено професором Краснодарського університету культури та мистецтв В. Чумаченко. Він активно співпрацює з українськими академічними інститутами, очолює Кубанське відділення Наукового товариства імені Т. Шевченка. В. Чумаченко активно працює в сфері історії української літератури Кубані. Ним опубліковано антологію кубанської літератури кінця XVIII – початку ХХ ст. “Курінь” (1994 р.), навчальний посібник-хрестоматію з української літератури для кубанських шкіл “Козак Мамай” (1998 р., спільно з В. Оліфіренком), ініційовано й організувано низку міжнародних і регіональних наукових конференцій; “Кухаренківські читання”(1993, 1996, 1999 рр.), “Кубанські літературно-історичні читання” (1999, 2000, 2001, 2003 рр.) та ін.

Співробітники Кубанського університету О. Борисова, О. Рибалко та Л. Костіна здійснюють діалектологічні експедиції по станицях Краснодарського краю, збираючи матеріал для “Словника кубанських говірок” і виділяючи українську та південноросійську лексику. Така робота вимагає тісної взаємодії з українськими лінгвістами, однак до сьогодні це викликає певні складнощі. Етнографічний напрямок досліджень представлений працями краснодарських учених д.і.н. В. І. Чурсіної, яка вивчає зміни у фольклорі та етнокультурних традиціях східнослов'янського (зокрема, українського) населення Кубані; к.і.н. Л. Мартиненка, предметом досліджень якого є сучасне використання прислів'їв, приказок і загадок чорноморських козаків; Н.Гангури, що працює над питаннями матеріальної культури чорноморських і кубанських козаків, як частиною української етнокультурної традиції.

Історик В. Бондар аналізує “український слід” в кубанській архітектурі, а також виявляє пам'ятки історії та культури, щоб забезпечити їх зберігання. Над дослідженнями історії чорноморського і кубанського козацтва працює Б. Фролов, але українських аспектів теми він торкається побіжно. Тим часом гостру полеміку викликає проблема ідентичності місцевих козаків та їхнє ставлення до України та Росії.

Українські історики з Києва (С. Кульчицький, В. Сергійчук, Є. Петренко), Донецька (Д. Білий, В. Задунайський), Запоріжжя (Л. Маленко, р. Шиян), Одеси (І. Сапожников), Харкова (С. Чухлій), Рівно (Н. Супрун-Яремко) в останні роки опублікували низку робіт з історії

Кубані та духовної історії українців Кубані. Однак значною проблемою залишається можливість використання вченими з України архівних джерел з кубанських архівів, як і для кубанських дослідників вивчення джерел архівосховищ та бібліотек України. Все це виявляє необхідність створення спільних науково-дослідницьких проектів, тим більш, що певний досвід вдалого співробітництва вже існує. Зокрема, польові дослідження Н. Супрун-Яремко, внаслідок вийшла друком її монографія “Українці Кубані та їх пісні” (2005 р.), опублікований матеріал про чорноморське та кубанське козацтво, написаний кубанськими дослідниками А. Авраменком, Б. Фроловим і В. Чумаченком в колективній монографії “Історія українського козацтва” (Київ, 2007), статті цих авторів в енциклопедії “Українське козацтво” (Запоріжжя-Київ, 2006), створив низку карт з історії українського козацтва та Кубані А. Авраменко, що актуалізується у зв'язку з підготовкою Ю. Лозою “Великого Історичного Атласу України”.

Розпочато археографічну роботу, зокрема, співробітники Державного архіву Краснодарського краю видали цінні матеріали першого перепису козаків Чорноморського війська, що переселилися на Кубань у кінці XVIII ст. (Краснодар, 2006), виявлено й опубліковано низку документів, пов'язаних з історією проведення “українізації” І.Іванцовим, етнодемографічних питань В.Ракачовим.

Україністика як галузь гуманітарного знання на Кубані ще має невизначений статус, її структура лише устальюється, дослідження здійснюються окремими вченими, які не мають координаційного центру. Об'єктивне дослідження історії та культури українців регіону сприятиме виробленню українськими та російськими вченими узгоджених й об'єктивних наукових висновків.

Anatoliy Avramenko

Ukrainian studies in Cuban region: the origins and the modern trends of development

Into consideration of readers there is offered the information on contemporary state and ways of further development of Ukrainian studies in Cuban region.